

Бойко І. С.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри морського права
Національного університету «Одеська морська академія»

ЗБРОЙНІ МІЖДЕРЖАВНІ СПОРИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

ARMED INTERSTATE DISPUTES IN PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

У статті проведено аналіз судової практики Європейського суду з прав людини щодо розв'язання збройних міждержавних спорів та доведено, що в процесі розгляду справ «Кіпр проти Туреччини» та «Грузія проти Російської Федерації» склалася певна судова практика, яка в якості прецедентів (*jurisprudence constante*) може бути застосована для вирішення спору між Україною та Російською Федерацією.

Ключові слова: міжодержавний спір, практика ЄСПЛ, справа «Україна проти Російської Федерації», справа «Кіпр проти Туреччини», справа «Грузія проти Російської Федерації»

В статье проведен анализ судебной практики Европейского суда по правам человека по решению вооруженных межгосударственных споров и доказано, что в процессе рассмотрения дел «Кипр против Турции» и «Грузия против Российской Федерации» сложилась определенная судебная практика, которая в качестве прецедентов (*jurisprudence constante*) может быть применена для решения спора между Украиной и Российской Федерацией.

Ключевые слова: межгосударственный спор, практика ЕСПЧ, дело «Украина против Российской Федерации», дело «Кипр против Турции», дело «Грузия против Российской Федерации»

The article analyzes the jurisprudence of the European Court of Human Rights on the settlement of armed interstate disputes and it is proved that in the process of dealing with the cases "Cyprus v. Turkey" and "Georgia v. Russian Federation", the certain jurisprudence has developed which, as precedents (*jurisprudence constante*) may be applied to solution the dispute between Ukraine and the Russian Federation.

Key words: interstate dispute, practice of the ECHR, case «Ukraine v. Russian Federation», case «Cyprus v. Turkey», case «Georgia v. Russian Federation»

Постановка проблеми. Сучасні міжнародно-правові документи визнають Російську Федерацію державою-окупантом, агресія якої проти України привела до критичної ситуації у сфері прав людини в окупованих Криму та на сході України [1], також доведено, що конфліктна ситуація між Російською Федерацією та Україною кваліфікується як збройний міждержавний конфлікт та потребує розв'язання судовими засобами, оскільки дипломатичні інструменти не виконують захисних функцій. Як відомо, державою Україна подано позовні заяви проти Російської Федерації в Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд ООН, Міжнародний трибунал з морського права, Міжнародний кримінальний суд. Науковим завданням статті є проведення аналізу судової практики ЄСПЛ щодо розв'язання збройних міждержавних спорів та визначення перспективи вирішення спору між Україною та РФ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці приділяють значну увагу проблемі російської агресії проти України та ролі Європейського суду з прав людини як міжнародно-правовому засобу реагування на протиправні дії РФ. Значна кількість публікацій присвячується аналізу судової практики щодо розгляду індивідуальних заяв (П.М. Рабінович, А.О. Червяцова, І.В. Карапан та інші) [2]. Питаннями правового регулювання розгляду міждержавних справ займаються Буроменський М.В., Буткевич В.Г., Завгородня В.М.,

чинний Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ Ліщина І.Ю., колишній Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ Бабін Б.В. [3]

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 33 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) «будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Сторону» [4], тобто при наявності фактів порушення вказаних міжнародно-правових документів держава може подати для розгляду Європейським судом з прав людини міждержавну заяву проти іншої держави. Виходячи з вимог Конвенції, предметом спору в міждержавних справах може бути будь-яке порушення прав і свобод, визначених в Розділі 1 Конвенції та у протоколах до цієї Конвенції. Держава може подати заяву щодо захисту порушених прав невизначеного кола постраждалих осіб.

В ЄСПЛ з 1956 року звернулася незначна кількість держав (якщо порівняти з індивідуальними заявами): в ньому зареєстровано 21 міждержавну справу. При цьому три з них вилучені з переліку з різних причин: 1) справа «Ірландія проти Сполученого Королівства (ІІ)» № 5451/72 від 6 березня 1972 року; 2) справа «Грузія проти Російської Федерації (ІІІ)» № 61186/09 від 3 грудня 2009 року; 3) справа «Україна проти Російської Федерації (ІІІ)» № 49537/14 від 9 липня

2014 року. Справи «Кіпр проти Туреччини (І)» № 6780/74 та «Кіпр проти Туреччини (ІІ)» № 6950/75 були об'єднані, про що Комісія з прав людини підготувала доповідь від 10 липня 1996 року [5].

На розгляді в Суді перебуває 5 проваджень за позовами «Україна проти Російської Федерації», всі вони базуються на скаргах, поданих Україною в 2014-2015 роках. Всього Україна подала 4 заяви через порушення Російською Федерацією Конвенції:

1) заява № 20958/14 від 13 березня 2014 року, із кількома доповненнями до вересня 2014 року щодо незаконної анексії Криму та дії РФ в Донбаському регіоні України;

2) заява № 43800/14 від 13 липня 2014 року стосується викрадення трьох груп українських дітей та їх незаконного вивезення до РФ;

3) заява щодо незаконного переміщення до Росії Хайсера Джемілєва; пізніше уряд відкликав її через існування аналогічної індивідуальної скарги¹;

4) заява № 42410/15 від 27 серпня 2015 року щодо подій в Криму та агресії РФ на Донбасі, починаючи з вересня 2014 року [6].

Уряд України стверджує, що з 27 лютого 2014 року Російська Федерація, здійснюючи контроль над Автономною Республікою Крим та допомагаючи збройним угрупуванням, що діють на сході України, порушила положення Конвенції: статті 2 (право на життя), ст. 3 (заборона тортур і нелюдського поводження, або такого, що приижує гідність), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканність), ст. 6 (право на справедливий судовий розгляд), ст. 8 (право на повагу до приватного життя), ст. 9 (свобода релігії), ст. 10 (свобода вираження думки), ст. 11 (свобода зібрань та об'єднань), ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту), ст. 14 (заборона дискримінації) та статті 1 Протоколу № 1 (захист власності) і статті 2 Протоколу № 4 (свобода пересування) до Конвенції [6].

9 лютого 2016 року ЄСПЛ прийняв рішення розділити скаргу (1), що стосується Криму та сходу України, на два окремих провадження (№№ 20958/14, 8019/16). 25 листопада 2016 року Суд вирішив поділити скаргу (4), присвоївши №№ 42410/15, 70856/16, оскільки вона теж стосується АРК та сходу України. Отже, з урахуванням того, що Київ відкликав скаргу №3, зараз у Страсбурзі перебувають на розгляді 5 міждержавних позовів [7].

Україна не буде подавати нові позови до ЄСПЛ проти Росії щодо подій в анексованому Криму і на Донбасі, а подаватиме додатки до вже наявних. Таке рішення зумовлено тим, що Росія зловживала кількістю справ і намагається диктувати умови щодо черговості їх розгляду. Для уникнення такої ситуації Україна просить ЄСПЛ об'єднати «всі сприави щодо

Криму в одне провадження і всі сприави щодо Донбасу – в інше провадження». Наразі Суд розглядає відповідне питання [8].

Найбільш показовими та, у деяких аспектах, схожими є позови Кіпру проти Туреччини. У 1974 р., внаслідок зростання напруги між грецькими і турецькими кіпріотами та приходу нової влади на Кіпру, Туреччина вторглась і захопила 37% території острова, обґрутовуючи це відповідальністю, яку вона несла за захист прав турецьких кіпріотів. У 1983 р. де-факто уряд окупованих територій в односторонньому порядку оголосив незалежність і створення Турецької Республіки Північного Кіпру (ТРПК), яка була визнана лише Туреччиною. Згодом, після оголошення незалежності ТРПК грецькі кіпріоти почали звертатися до міжнародних та національних судів з метою відшкодування майнових втрат і порушень прав людини. У 1994 р. у ЄСПЛ зареєстрована міждержавна справа «Кіпр проти Туреччини» № 25781/94 одночасно з індивідуальними справами.

Велика палата ЄСПЛ в основному рішенні від 10 травня 2001 року дала характеристику ситуації, яка існувала на півночі Кіпру після проведення там

військових операцій Туреччиною в липні і серпні 1974 року, а також продовження поділу території Кіпру. Кіпру зазначав, що Туреччина несе відповідальність за порушення Конвенції, а також вказав на осуд міжнародною спільнотою створення ТРПК. Туреччина наполягала, що ТРПК була незалежною державою, і що вона не може бути притягнута до відповідальності відповідно до Конвенції за дії або бездіяльність, про які йдееться. Суд постановив, що факти, стосовно яких було подано скарги, підпадають під юрисдикцію Туреччини. Суд встановив чотиринаціять порушень Конвенції, що стосуються: а) греків-кіпріотів і їхніх родичів: триваюче порушення статті 2 (право на життя) Конвенції з огляду на нездатність органів влади Туреччини провести ефективне розслідування щодо місцезнаходження і долі зниклих безвісти осіб за обставин, що загрожують життю; триваюче порушення статті 5 (право на свободу та особисту недоторканність) з огляду на відмову турецької влади провести ефективне розслідування місцезнаходження і долі греків-кіпріотів, зниклих безвісти, щодо яких є небезпідставне твердження, що вони на час їхнього зникнення перебували під вартою органів влади Туреччини; і триваюче порушення статті 3 (заборона жорстокого, чи такого, що приижує гідність, поводження) – бездіяльність турецької влади в ситуації серйозної трилогії родичів досягло рівня жорстокості, яке тільки може бути кваліфіковано як жорстоке поводження; б) майна переміщених осіб: триваюче порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції) з огляду на відмову дозволити будь-яким тимчасово переміщеним грекам-кіпріотам повернення до своїх домівок в північній частині Кіпру; триваюче порушення статті 1 (захист власності) Протоколу № 1 до Конвенції – греко-кіпрські власники нерухомості на Північному Кіпру були позбавлені доступу і контролю щодо

¹ Справа стосується прав Хайсера Джемілєва – сина лідера кримських татар Мустафи Джемілєва, який засуджений Краснодарським краївним судом до п'яти років ув'язнення в колонії загального режиму за вчинення 28 травня 2013 р. ненавмисного вбивства мешканця Бахчисарай Февзі Едемова. До окупації АРК Кіївський райсуд м. Сімферополь обрав Хайсера Джемілєва запобіжний захід у вигляді утримання під вартою. Як повідомляє Мустафа Джемілєв, його син лікував психічний розлад у спеціалізованих клініках. Після анексії Криму представники РФ вивезли Хайсера Джемілєва до Краснодарського краю РФ.

використання й реалізації власного майна, а також будь-якої компенсації за втручання у їхнє право власності; порушення статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту) – нездатність забезпечити грекам-кіпріотам, які не проживають на півночі Кіпру, будь-яких заходів ефективного захисту для подання скарги втручання у їх права, закріплених у статті 8 Протоколу № 1; в) умов життя греків-кіпріотів в районі Карпас у північній частині Кіпру: порушення статті 9 (свобода думки, совісті і релігії) з огляду на наслідки обмеження свободи пересування, що обмежувала доступ до місць богослужіння і участі в інших аспектах релігійного життя; порушення статті 10 (свобода висловлення) в частині надмірних заходів цензури, які застосовувались до шкільних книг, призначених для використання у початковій школі; порушення статті 1 (захист власності) Протоколу №1 у зв'язку з тим, що право на мирне користування своїм майном не гарантувалось у випадку постійного віїзду з відповідної території, а також у зв'язку з тим, що в разі смерті спадкові права родичів, які проживають в південній частині Кіпру, не визнавались; порушення статті 2 (право на освіту) Протоколу №1 в частині відсутності доступних середніх навчальних закладів; порушення статті 3 у зв'язку з тим, що греків-кіпріотів, що проживають в районі Карпас, піддавали дискримінації, яка становила таке, що принижує гідність, поводження; порушення статті 8 стосовно їхнього права на повагу до приватного і сімейного життя та на повагу до їхнього житла; і порушення статті 13 через відсутність на практиці засобів правового захисту щодо втручання з боку влади у їхні права відповідно до статей 3, 8, 9 і 10 Конвенції та статті 1 і 2 Протоколу №1; г) прав турків-кіпріотів, що проживають в північній частині Кіпру: порушення статті 6 (право на справедливий суд) з огляду на законодавчу практику санкціонування судового розгляду справ щодо цивільних осіб військовими судами [9].

Крім того, Суд постановив, що не було порушення Конвенції стосовно низки скарг, зокрема скарг, які стосуються: статті 4 (заборона рабства і примусової праці), статті 11 (свобода зібрань та об'єднання), статті 14 (заборона дискримінації), статті 17 (заборона зловживання правами) та статті 18 (межі застосування обмежень прав) в поєднанні з усіма вище-зазначеними положеннями [9].

Отже, справа Кіпр проти Туреччини є прикладом відкладення розгляду з 2001 до 2014 р. В рішенні від 10 травня 2001 р. Суд встановив низку порушень Туреччиною прав людини, пов'язаних з обмеженням греків-кіпріотів у можливості здійснювати право власності на своє майно на території Північного Кіпру, нездатністю влади Туреччини провести ефективне розслідування щодо місцезнаходження та долі безвісти зниклих осіб, відсутністю у греків-кіпріотів можливості скористатися правовим захистом, практикою проведення процесів над цивільними особами військовими судами, але не вирішив питання щодо права на справедливу компенсацію [9]. 12 травня 2014 р. Велика палата Суду опубліку-

вала своє рішення щодо справедливої сatisфакції у справі «Кіпр проти Туреччини». Справедлива сatisфакція згідно зі ст. 41 Конвенції передбачає грошове відшкодування за порушення Конвенції. Це перший випадок, коли Суд прийняв рішення щодо справедливої сatisфакції саме у міждержавних справах. Суд встановив, що Туреччина має відшкодувати Кіпру 90 млн євро шкоди, з яких 30 млн євро родичам зниклих безвісти 1456 греків-кіпріотів та 60 млн євро-грекам-кіпріотам, які продовжують проживати на півострові Карпас, що окуповані Туреччиною. Це рішення було винесено після того, як Велика палата встановила, що Туреччина є відповідальною за порушення ст. 2 Конвенції (право на життя), ст. 3 (заборона катування), ст. 5 (право на свободу та особисту недоторканість) [10, § 58].

Міждержавна заява від Грузії зареєстрована 12 серпня 2008 року як справа «Грузія проти Російської Федерації (ІІ)» № 38263/08. 13 грудня 2011 року прийняте рішення про прийнятність [decision on admissibility], а справа надана для розгляду Великою палатою Суду. Справа стосується збройного конфлікту між Грузією і Російської Федерацією на початку серпня 2008 року. Уряд Грузії стверджував, що Російська Федерація підтримувала або спричинила поширення адміністративної практики непропорційних нападів на цивільних осіб та їхнє майно в двох автономних регіонах Грузії (Абхазії і Південній Осетії) російськими збройними силами і силами сепаратистів під їхнім контролем. Уряд Російської Федерації заперечує твердження уряду Грузії, наполягаючи, що збройні сили Російської Федерації не нападали, а захищали цивільне населення Південної Осетії і Абхазії від грузинських наступів [11].

Уряд Грузії посилився на статті: 2 (право на життя), 3 (заборона катування і жорстокого або такого, що принижує гідність, поводження), 5 (право на свободу та особисту недоторканість), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту) Конвенції, а також статтю 1 (захист власності) Протоколу № 1, статтю 2 (право на освіту) Протоколу №1 та статтю 2 (свобода пересування) Протоколу № 4 до Конвенції. 17 червня 2016 року відбулось засідання Великої палати Суду (було допитано 33 свідка: 16 викликані Урядом Грузії, 11 – Урядом Російської Федерації, 6 – безпосередньо Судом) [12]. Розгляд справи триває.

3 липня 2014 року прийняте рішення на користь Грузії у справі «Грузія проти Російської Федерації» № 13255/07 від 26 березня 2007 року [13]. Суд визнав порушення Росією ряду положень Конвенції при депортації етнічних грузин з РФ: порушення статті 4 Протоколу № 4 (заборона колективного вислання іноземців); порушення статті 5 § 1 (право на свободу та безпеку); порушення статті 5 § 4 (право на судовий контроль затримання); порушення статті 3 (заборона катування); порушення статті 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту) у сукупності з ст.5 §1 та ст.3; порушення статті 38 (розгляд справи: зобов'язання надати всі необхідні засоби для ефективного проведення розслідування). Суд поста-

новив, що не було порушення Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8), процедурних гарантій, що стосуються вислання іноземців (ст. 1 Протоколу № 7), прав на захист власності та на освіту (ст. 1, ст. 2 Протоколу № 1).

Суд не вирішив питання про справедливу компенсацію (ст. 41). У сторін було 12 місяців, щоб пред'явити і оскаржити вимоги на виплату компенсації і повідомити суду про можливу мирову угоду, проте цього не сталося. Грузія вимагала від Росії 70 млн. євро справедливої грошової компенсації.

Проведений аналіз практики ЄСПЛ щодо розгляду збройних міждержавних спорів обумовлює можливість прогнозування вирішення конфлікту між Російською Федерацією та Україною. Автор статті сподівається, що ЄСПЛ не потрібно 40 років для того, щоб розв'язати справи України проти Російської Федерації, оскільки Суд має можливість використати прецеденти, що склалися за останні десятиліття. В цьому сенсі актуальним є твердження Буроменського М.В., який ще в 2000 році писав: «Особливе значення в застосуванні Судом норм Конвенції і протоколів до неї мають прецеденти, що склалися в практиці застосування таких норм Комісією, в часи її існування, а також як старим, так і новим Європейським судом з прав людини. Під прецедентами, що застосовуються Судом, потрібно розуміти не самі розглянуті справи, а ті основоположні принципи в тлумаченні і застосуванні норм Конвенції, які було вироблено при розгляді справ і викладено в судових рішеннях <...> Європейський суд юридично взагалі не з'язаний своїми попередніми судовими рішеннями. Однак практика, що склалася, свідчить про безумовне ставлення Судом з повагою до них. Тому було б великою помилкою недооцінювати значення прецедентів Європейського суду з прав людини» [14].

Висновки. Таким чином, автор статті досить оптимістично характеризує перспективу розв'язання ЄСПЛ міждержавного конфлікту між Російською Федерацією та Україною на користь України та її громадян, оскільки в процесі розгляду справ «Кіпр проти Туреччини» та «Грузія проти Російської Федерації» склалася певна судова практика, яка в якості прецедентів (*jurisprudence constante*) може бути застосована.

У справі «Кіпр проти Туреччини» Судом було зазначено, що відповідно до існуючої судової практики юрисдикція не обмежується національними територіями держави-учасників Конвенції. Відповідальність держави-учасника у рівній мірі розповсюджується на ті випадки, коли будь-яка дія або бездіяльність призводить до певних наслідків за межами її території. Суд вважає, що у світлі принципів міжнародного права про відповідальність держави особливо важливо, що питання про нїї може виникнути і тоді, коли у результаті військових дій, законних чи незаконних, держава отримала можливість здійснювати ефективний контроль над територією, яка знаходиться за межами її національних кордонів. Зобов'язання забезпечити на такій території права та свободи, які гарантується Конвенцією, витікають з факту контролю над нею зі сторони держави-члена Конвенції, незалежно від того, чи здійснюється він збройними силами даної країни, або дана територія контролюється підкореній їйому місцевою адміністрацією. Туреччина здійснює контроль за політикою та діями влади ТРПК. Зобов'язання Туреччини щодо забезпечення гарантованих Конвенцією прав і свобод розповсюджуються і на північну частину Кіпру.

Особливе значення для України має рішення по справі «Кіпр проти Туреччини», коли у міждержавному спорі було призначено справедливу сатисфакцію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. A/RES/68/262 Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014 [without reference to a Main Committee (A/68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF>.
2. N1345517.pdf?OpenElement; A/RES/71/205 Resolution adopted by the General Assembly on 19 December 2016 [on the report of the Third Committee (A/71/484/Add.3)] 71/205. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/455/74/PDF/N1645574.pdf?OpenElement>.
3. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація / П.М. Рабінович // Вісник Національної академії правових наук України. – 2016. – № 1. – С. 19-29. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapnu_2016_1_4.
4. Червяцова А.О. Стаття 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод: визначення понять / А.О. Червяцова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2005. – Вип. 30. – С. 165-171. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2005_30_33.
5. Караман I.В. Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство / I.В. Караман, В.В. Козіна // Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів України. – Харків : Фактор, 2014. – 76 с.
6. Буроменський М.В. Європейський кодекс свободи та демократії / М.В. Буроменський // Право України. – 2010. – № 10. – С. 89-98.
7. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / [М.В. Буроменський, Т.М. Анакіна, Т.В. Комарова та ін.]; за заг. ред. М.В. Буроменського. – Х. : Право, 2015. – 328 с.;
8. Європейський суд з прав людини. Судова практика. У 3 кн. / За заг. ред. В.Г. Буткевича. – К. : Ред. журн. «Право України».
9. Завгородня В.М. Міждержавні справи у практиці Європейського Суду з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12115/2/Zavgor_sud.pdf.
10. Ліщина І.Ю. Розгляд позовів України проти Росії в ЄСПЛ. Проблеми та перспективи розгляду Міністерством юстиції України. Секретаріат Урядового уповноваженого у справі ЄСПЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uba.ua/documents/events/2016_JUDICIAL_FORUM/Ivan_Lishchyna.pdf.

11. Бабін Б.В. Роль Європейського суду з прав людини в умовах російської агресії проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukma.edu.ua/index.php/news/2308-p-iata-vseukrainska-naukova-konferentsiia-aktualni-problemy-mizhnarodnoho-zakhyst>.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами, доп. від 11.05.1994 р., 13.05. 2004 р.). Конвенцію ратифіковано ЗУ № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

13. Inter-States applications [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.echr.coe.int/Documents/InterStates_applications_ENG.pdf.

14. European Court of Human Rights communicates to Russia new inter-State case concerning events in Crimea and Eastern Ukraine. Press Release ECHR 296 (2015) 01.10.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5187816-6420666>.

15. ECHR communicates inter-State cases Ukraine v. Russia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/>.

16. Див.: <https://www.rbc.ua/ukr/news/espch-podtverdil-prinyatie-pravovoy-poziitsii-1496314602.html>.

17. Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94) Judgment. - Strasbourg, 10 May 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454>.

18. Case of Cyprus v. Turkey (Application no. 25781/94) Judgment (Just satisfaction).- Strasbourg, 12 May 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-144151>.

19. Court declares case concerning armed conflict between Georgia and Russia admissible. Press release ECHR 291 (2011) 19.12.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.coe.int>.

20. Press release issued by the Registrar of the Court Witness hearing in the Inter-State case of Georgia v. Russia (II) – Russian version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{"fulltext": "38263/08"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{).

21. Case of Georgia v. Russia (I) (Application no. 13255/07) Judgment (Merits). – Strasbourg, 3 July 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145546>.

22. Буроменський М.В. Звернення до Європейського суду з прав людини (Практика суду і особливості українського законодавства) / М.В. Буроменський. – Х., 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1080677442>.